

Universitätsbibliothek Wuppertal

Sexti Julii Frontini, Viri Consularis, Quæ Exstant

Frontinus, Sextus Iulius

Amstelodami, 1661

In Sextum Julium Frontinum De agrorum qualitatibus, Aggeni Urbici
commentarius

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1185](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1185)

IN
SEXTUM JULIUM
FRONTINUM
DE
AGRORUM QUALITATIBUS,
AGGENI URBICI
COMMENTARIUS.

IN
SEXTO IULIO
FRONTINO
DE
AGRORUM QUALITATIBUS
AGGENI URBICI
COMMENTARIIS

rita
re o
ma
que
lite
nan
cup
qua
agri
affig
que
tam
tum
qui
ger

IN
FRONTINUM
DE
AGRORUM QUALITATIBUS,
AGGENI URBICI
COMMENTARIUS.

SUſcepimus qualitates agrorum tractandas, atque plano ſermone & lucido exponendas; & volumus ea quæ à veteribus obſcuro ſermone conſcripta ſunt, apertius & intelligibilius exponere, ad erudiendam poſteritatis infantiam, & quo dulcius poſſint diſciplinam appetere quàm timere. Nam primævæ atati quàm ſint radices amariffimæ literarum, ſcientes literas non ignorant. Ideoque ita planum facimus iter, ut exeuntes à prioribus ſtudiis literarum, in his ſecundis ac liberalibus venientes, diſciplinam hanc velut ſuavitatem quandam poſt amaritudinem concupiſcant. Jam nunc ergo pergamus exponere. Agrorum qualitates tres eſſe Julius Frontinus oſtendit dicens, Unam agri diviſi & assignati. Videamus qui ſit hic ager diviſus & assignatus. Sine dubio video alicujus formam agri magnam, quæ diviſa eſt atque assignata in tempore: & niſi eſſet quædam materialis agri forma, quomodo poterat dividi? an totum mundum aut provinciam totam unius poſſumus agri, qui ſit diviſus, qualitatem accipere? & quia hoc ita intelligere omninò mihi videtur abſurdum, eò quòd ſubjungit

con-

continuo idem Frontinus, Altera mensura per extremitatem comprehensi. Video ergo illum agrum qui dum in se ducenta, & eo amplius jugera contineret, postea jussu Principum intercisivis limitibus distributus quinquagenis jugeribus, vel amplius, ut qualitas locorum inventa est; quæ intercisiones per trifinia, & quadrifinia, sive intervenientium, vel interpositorum ratione signorum cernuntur esse dispositæ. Alteram qualitatem dicit mensuram per ejusdem agri extremitatem comprehensam. Juxta hunc agrum de quo locuti sumus, videmus confinem esse modum mensuram comprehensum subsecivi, qui frequenter in extremitatibus assignatorum agrorum incidens, mensuram lineæ cernitur comprehensus. De hoc inferius suo loco apertius disputabimus. Nam quidam centuriam volunt intellegi mensuram dictam per extremitatem comprehensam: quod & ipsum potest accipi; quia etsi centenis hominibus duo centena jugera data legimus, quorum propter numerum sit appellata centuria; legimus in quibusdam locis ab uno mille & trecenta jugera fuisse possessa. Tertiam arcifinii agri qualitatem assignat. Arcifinius ager, ab arcendis hostibus nuncupatur, sicut paulo inferius subsequens lectio manifestat. Hic & occupatorius ager dicitur, eo quod in tempore occupatus est à victore populo, territis exinde fugatisque hostibus: quia non solum tantum occupabat unusquisque quantum colere præfenti tempore poterat, sed quantum in spe colendi haberat, ambiebat. Fines verò his signis inter se dividebant, fossis manufactis, arboribus antemissis, fluminum intervenientium cursu, jugis quoque montium, quæ ex eo nomine accipiuntur, quod continuatione ipsâ jugantur: superciliis, nec non itineribus, vel divergiis aquæ, quæ aut loci natura, aut solers procuravit antiquitas. Ager ergo divisus assignatus est coloniis sive municipiis unicuique possessioni modus secundum terræ qualitatem. Hic ager habet conditiones Duas: Unam, quâ plerunque limitibus continetur: alte-

alteram, quâ per proximos possessionum rigores assignatus est. Limes ergo est quodcunque in agro operâ manuum factum est ad observationem finium: rigor verò suæ rectitudinis naturalis nomen accepit. Quicquid autem secundum hanc conditionem in longitudinem est ^a delimitatum, per strigas appellatur: quicquid per altitudinem, per scamna. Strigatus ager, est qui à Septentrione in longitudinem in Meridianum decurrit. Scamnatus autem, qui eo modo ab Occidente in Orientem crescit: & altitudinem hanc secundum idioma artis voluit Frontinus in Orientem intellegi. Nam dum superficiales nunc qualitates tantummodo, vel mensuras exponat, quomodo nos possumus soliditatis corpus advertere, in quo altitudo aut crassitudo ponatur? Ager ergo limitatus hâc similitudine Decumanis & Cardinibus continetur. Ergo hic ager quem in hâc similitudine asserit contineri Decumanis atque Cardinibus, in re præsentî considerari poterit. Nam Decumanum litem traxerunt, sicut Higēnus describit, ab Occidente in Orientem. Cardinem verò à Meridiano in Septentrionem duxerunt. Quidam verò ex aduerso eos asserunt constitutos. Nam & alibi limites facti sunt ab his qui Solis ortum & occasum secuti sunt, quos sefellit ratio Geometriæ. Mihi tamen sicut Higēnus constitui decrevit limites, ita rationabile videtur, ut Decumanus maximus in Orientem crescat, & Cardo maximus in Meridianum. Ager per strigas & per scamna divisus & assignatus est more antiquo in hâc similitudine, quâ in provinciis arva publica coluntur. Ager ergo siue per strigas, siue per scamna divisus sit, siue quocunque alio ordine succedenti, assignatus est more antiquo, atque antiquo arbitrio in hac similitudine, quâ in diversis provinciis arva publica coli perspicimus. Nam quòd publica arva coli dicit, ne admiremini. Nam ideo publica hoc locò eum dixisse ^b æstimo, quòd omnes etiam privati agri tributa atque vectigalia persolvant. Nam paulò inferius dicit,

T

Ea

^a delimitatum. ^b existimo.

Eâdem ratione & privatorum agrorum mensurâ aguntur, ut apertius ostenderet publicum cum privato esse conformem: quia dum privatus laborat in proprio, & tributum publico, & sibi alimoniam arva excolendo procurat. Ager est mensurâ comprehensus, cujus modus universus civitati est assignatus. Istius agri mensuram in unum modum quodammodo video comprehendi. Nunc hic modus universalis sagacius à nobis investigari debet. Videmus igitur modum per terminos territoriales, & limitum cursus, & titulos, id est, in scriptis lapidibus, plerumque fluminibus, nec non aris lapideis claudi territorium atque dividi ab alterius territorio civitatis. Idcirco quicquid intra hunc modum est mensurâ divisum, suæ constat civitati modis omnibus assignatum. Sicut in Lusitaniâ Salmaticensibus. Lusitania provinciæ nomen est, Salmaticenses enim vicani propriè nuncupantur. Ita & in Hispaniâ citeriore Palatinis & compluribus provinciis tributarium solum per universitatem populis est definitum. Eâdem ratione & privatorum agrorum mensurâ aguntur. Hunc agrum multis locis mensores quamvis extremum mensurâ comprehenderint, in formam in modum limitum condiderunt. Formarum quinque sunt genera: Unum, quod ex flexuosâ lineâ continetur: alterum, quod ex flexuosâ & rationalibus: tertium, quod ex circumferentibus: quartum, quod ex circumferentibus & rectis: quintum, quod ex rectis: horum sunt species infinitæ. Hunc ergo agrum ne in formis videamus tantummodo conditum, continuò subjungit in modum limitum, ut sciamus plenissimè non posse formam cujuscumque agri sine limitum recturâ subsistere: sed prævidere formam diligentius admone-mur, ut originem cujus interfuerit limitis efficaciter prædicemus. Seu D. M. seu K. M. quinti quoque atque quintarii. Nec non & illos omnibus demonstrare qui Solis ortum & occasum secuti sunt, ut nostra professio coram artificibus integra, & omnem veritatem indagans approbetur. Ager arcifinius est, qui nullâ mensurâ continetur. Hic est de quo

supe-

superius diximus, qui & arcifinius & occupatorius nominatur. Finitur ergo secundum antiquam observationem, fluminibus, fossis, montibus, viis, arboribus antemissis, aquarum divergiis, & per ea loca quæ antiquitus à possessore potuerunt obtineri. Mensurâ ergo hunc agrum minimè actum esse conspicimus, sicut ceteros agros. Interventu verò litium postea per ea loca quibus nunc finitur, ex arbitrio terminos accepit. In his autem agris nullum jus subsecivorum intervenit. Rectè ergo subsecivum intervenire non potuit: quia mensurâ actus non est, de quo remanere aut subsecari aliquid potuisset. Subsecivum est, quod à subsecantè lineâ nomen accepit subsecivum. Horum subsecivorum duo sunt genera: Unum, quod in extremis assignatorum finium centuriâ expleri non potuit. Hoc invenitur L & LX contineri jugeribus: & quamvis exiguâ parte minore fuerit inventum, de modo centuriæ subsecivum dicitur. Ita tamen si spatium magis fuerit, nomine centuriæ non carebit. Nam hæc subseciva & concessa plerunque inveniantur, & reddita aliqua assignata: nam & censum quædam pro suo modulo susceperunt.

Secundum verò illam majorem assignationem, subsecivum majus centum jugera dictum est: subsecivum minus quinquaginta jugera nuncupatum. In extremis verò assignatorum finium, ut sit assignatum, aut quæ sit extremitas videamus. Extremitas finitima linea est, quæ intervenit aut per iter publicum, quod transcendendi non potest, secundum legem colonicam; quia omnis lines itineri publico servire debet: aut per limites sive terminos aliaque signa, quibus territoria finiuntur: aut ubi insoluta loca remanserunt. Hæc autem sunt loca quæ insoluta dicuntur, quæ aut in saxosis & sterilibus locis sunt, aut in paludibus, ubi nulla potuit exerceri cultura: quia dum non esset quod excoli potuisset, nullis necesse fuit limitum regulis obligari: propterea & soluta loca vocata sunt. Aliud genus subsecivorum, quod in mediis assignationibus, & integris centuriis intervenit: quic-

quid enim inter quatuor limites minùs quàm intraclusum est fuerit assignatum, in hâc remanet appellatione. Benè igitur & rectè subsecivum vocari debet, quicquid inter quatuor limites fuerit assignatum, minus quàm intra eisdem potuit claudi limitibus; quia unusquisque limes centuriæ suæ modum claudens, adductus est. At ubi omnes quatuor æquis mensuris centurias continentes uno in loco conveniunt, & minus clauserunt agri spatium quàm quod centuriæ singulæ, quibus servitutum præstabant, poterant continere, subsecivum justè meruit appellari. Ideo quòd is modus, qui assignationi superest, lineâ claudatur & subsecitur. Nam & reliquarum mensurarum actus quicquid inter normalem lineam, & extremitatem interest, subsecivum appellatur. De hoc superiùs disputavimus. Normalis linea mensuralis dicitur: Extremitas verò, ubi centuria, ut expleretur, transire non potuit.

Est ager similis subsecivorum conditioni extraclusus, & non assignatus, qui si R. P. populi Romani aut ipsius coloniarum cujus sine circumdatur, sive peregrinæ urbi, aut locis sacris & religiosis aquè ad populum Romanum pertinentibus datus non est, jure subsecivorum in ejus qui assignare potuerit, remanet potestate. In ambiguo videtur hic ager & velut indefinitè remansisse. Si enim his omnibus supradictis datus non est, utique in assignantis remanet potestate. Hunc agrum Frontinus ita remansisse testatus est. Sed videamus ne forte postea jussu Principis alicui datus sit qui terram metiri denuò præceperit, sicut Cæsaris Augusti temporibus factum est. Nam alia subseciva Vespasianus vendidit: alia autem, quæ remanserunt, Domitianus donavit atque concessit. Propterea hic ager succedentibus hucusque temporibus, ita, hoc est, in ambiguo, non potuit remanere: qui si remansit, in ejus potestate profectò, qui assignare poterit, hoc est, qui acceperit à Principe assignandi licentiam. Nam agrimensor omnis doctus centurias delimitare potest, ac suis redintegrare limitibus: assignare

gnare autem nullo modo potest, nisi sacrâ fuerit præceptione firmatus.

DE CONTROVERSIIS.

SUSCEPIMUS quoque tractandos controversiarum status cum divino præsidio. Materix, inquit, controversiarum sunt duæ: finis, & locus. Harum conditio alterutra continetur. Sed quoniam singulæ controversiæ diversis conditionibus obligantur, propriæ nominandæ sunt. Genera autem controversiarum, ut ait Frontinus, sunt numero ^a XV. sed quia his generibus species non dedit, & quia secundum regulam dialecticam, neque genus sine specie, neque sine genere species potest dici, omninò dixit improprie: nos tamen suum illi idioma relinquentes, ad intelligendas eas atque exponendas, sicut promissimus, transeamus.

^b De positione terminorum controversia est inter duos pluresve vicinos: inter duos, an in rigore sit positus terminus cæterorum, sive rationis: inter plures, trifinium faciat, an quadrifinium. Cùm ergo possessor invenerit terminum in possessione suâ aliter formatum, aut aliter positum quàm cæteri qui in eâ possessione sunt, aut inscriptum ut adsolet, agit de eo in quâ sit positus ratione, seu ipse trifinium faciat, sive ab alio lineam procedentem excipiat. Dumque vicinus possessor huic extiterit ambiguitati contrarius, magna inter utrosque controversia agitur. Solent enim hæ controversiæ de comportionalibus nasci terminis. Nam si de eorum latere linea quasi ex artificis manu composita videatur exire, atque in unius termini angulum impingere, qui in limite est positus, in istis, ut ait Frontinus, velut instantium argumentorum opportunitas controversialis aptatur: hoc enim plerumque potest in limitibus inveniri. Nam si veteranus filiis suis unam possessionem dividens in tres aut quatuor portiones,

T 3

termi-

^a Genera controversiarum XV. ^b I, De positione.

terminos voluit interesse, potuit quiddam tale contingere, ut ex multis quicumque respiceret angulum illius termini qui in maximo est limite constitutus. Hos siquidem terminos qui intra possessionum fines inveniuntur, proportionales appellavit antiquitas: qui si secundum pristini temporis possessionem non conveniunt, diversas attiguis possessoribus controversias generabunt. Sed alius fortè de loco, alius de fine litigat. Videndum hoc diligenti curâ & circuii agrum ante omnia oportet, de quo intentio vertitur, & redintegrato suis fundo limitibus, per maximorum limitum rationem, tum de proportionalium terminorum positione, quos vice tabellarum antiqui intercidendis portiunculis inter filios suos defigebant, integra ab artifice ratio proferatur.

De rigore atque de fine licet similem posuerit controversiam, unamque eis conditionem esse firmaverit, tamen credo inter eos aliquid posse differre. Rigor enim naturalis est: qualiscunque enim rigor intervenit constituentibus limites, rarioribus locis terminos posuerunt, & servari jubetur. Rigor si inventus fuerit de triginta pedum latitudine, ut ne ab utroque possessore tangatur. Quod si plus de triginta pedibus patuerit, jam collis est: qui exigit ut superior possessor in planum usque descendat, & sibi defendat omnem devexum locum. Hoc enim lex propter malignitatem inferioris possessoris instituit, ne aut arando, aut fodiendo superioris possessoris terras invaderet. Termini quoque quibusdam locis positi sunt, ut ab uno ad unum dirigantur, per pedes à cccxx. & supra, usque ad cccclxxx & infra hoc si licet. Nam Tyburtini distant à se in pedibus, à ccxl. & supra usque ad dc lx & infra: quòd si spissiores non sunt, riparum & rigorum cursus servabunt. Harum tamen quæ per multa milia pedum recturas, separationesve agrorum ab initio suo usque ad occasum custodiunt, & ne eas ripas aut rigores sequendos observarent, quæ intra corpus agri nascuntur, & in suo latere decidunt, lex limitum eas præda-

mnavit,

mnavit, ne id aliquando sequamini, quod major potestas limitum rectorumve cursus non confirmat: sed si conventionis causa eas partes inter se conservandas censuerunt, non rectorum imputandum, sed concurrenti definitioni fides est adhibenda.

a De fine enim lex Mamilia quinque aut sex pedum latitudinem præscribit; quoniam hanc latitudinem vel iter ad culturas accedens occupat, vel circumactus atatri, quod usu capi non potest. Iter enim non quâ ad culturas pervenitur capitur usu, sed id quod in usu biennio fuit. Finis enim multis documentis servabitur, terminis, & arboribus notatis, & fossis, & viis, & rivis, & vepribus, & sæpe normalibus, & , ut comperi aliquibus locis, inter arva marginibus quibusdam tanquam pulvinis, sæpe etiam limitibus: item petras notatas, quæ in finibus sunt, pro terminis habebitis. Si arboribus notatis fines observabuntur, videndum quæ partes arborum notatæ sint. Notæ enim in propriis arboribus à foras ponuntur, ut arbores liberas in parte à notâ relinquat. Si communes sunt arbores, mediæ notantur, & ad utrumque pertinent. Nam si fossa erit finalis, videndum utrum unius, an utriusque sit partis, & si in extremo fine facta. Itemque utrum publica, an vicinalis: si jugis montium quæ eo nomine accipiuntur, quod continuatione ipsâ jugantur. Hæc autem omnia genera finitionum putato in uno agro posse sine dubio reperiri.

b De loco si agitur, quæ res hanc habet quæstionem, ut nec ad formam, nec ad ullum scripturæ revertatur exemplum, nisi tantum hunc locum: hinc dico esse & alter è contrario, similiter quæret, ex similitudine ferè culturæ comparisonem accipit; id est, si sylva cujus sit ætatis par cæsuræ, & ætas arborum, ut solent relinqui, quas antemissas vocant: & sylvarum quoque ætates an sint pares: si vineæ similes erunt in comparatione, an ordines æquidistantes, an pari constitutione, & an simile genus vitium. Con-

T 4

stabit

a III, De fine. *b* IV, De loco.

stabit tamen rem magis esse juris, quàm nostri operis: quoniam ferè usu capiuntur loca quæ biennio possessa fuerint. Respicendum erit, ne quemadmodum solemus videre quibusdam regionibus particulas quasdam in mediis aliorum agris, nunquid simile huic interueniat, quod in agro diuiso accidere non potest: quoniam continuæ possessiones & assignantur, & redduntur, & his fortè incidit, ut tale quid committeretur, ut locus pro loco, & continua sit possessio. Ita ut dixi in assignatis fieri non potest. Solent quidam complurium fundorum suorum domini duos aut tres agros uni velle contribuere, terminos qui finiebant singulos agros relinquere. Præterea cui contributi sunt vicini, non contenti suis finibus, tollunt terminos quibus possessio eorum finitur, & eos qui inter fundos unius domini sunt, sibi defendunt: ita & hæc dispicienda erunt.

De modo quæstiones ferè in agris diuisis & assignatis nascuntur: item quæstoriis & vectigalibus subjectis, quoniam scilicet in ære scripturæ modus comprehensus est, quod semper erit ad formam respiciendum, & hoc si duobus possessoribus conveniat. Alioqui ex modo illo, qui ære scriptura continetur, forma liquebit, etiam si dominus aliquid vendidisset. Namque hoc comperi in Samnio, ut agri quos Divus Vespasianus veteranis assignauerat, eos ab ipsis, quibus assignati erant, jam aliter possideri. Quidam enim emerunt aliqua loca, adjeceruntque suis finibus, & ipsâ vel viâ finiente, vel flumine, vel alio quolibet genere. Sed nec vendentes ex acceptis suis, aut eementes adjicientesque ad acceptas suas certum modum taxaverunt. Sed ut quisque modus aliquâ, ut dixi, aut viâ, aut flumine, aut aliquo genere finiri potuit: ita vendiderunt emeruntque. Ergo ad æs commodi revocari potest, si duobus, inter quos controversia est, conuenerit. In eis autem qui vectigalibus subjecti sunt, proximus quisque possessionis suæ junxit. Nam soliti erant antiqui in conductiones, & in emptiones modum

modum comprehendere, atque ita cavere, fundum illum, jugera tot, inque singulis jugeribus. Tantum itaque si in eâ regione agitur, ubi hæc erit consuetudo, aut cautiones scilicet, aut emptiones intuendæ erunt, inter quos disputabitur actâ utriusque mensurâ, si nihil ad cautionem conveniat, & neutrius possessio modum cautione comprehensum impleat, magna erit rei confusio; quærendumque tunc, quomodo in universâ regione magis opinione quam mensurâ modum complecti soliti sint.

De proprietate controversia est plerumque, ut in Campaniâ cultorum agrorum sylvæ absunt in montibus, ultra quartam aut quintam fortè vicinum. Nam ubi mons fuit proximus asper seu sterilis, super quo fundi constitui nequiverunt, aut fortè aquæ inopiâ habitatio hominibus prorsus negata est: sylvæ tamen dum essent glandiferæ, ne earum fructus perirent, diviso monte particulatim datæ sunt proprietates quædam fundis in locis planis & uberibus constitutis, qui parvis finibus stringebantur. Nam & in Suesfano culti sunt, qui habent in monte Marico plagas sylvarum determinatas, quarum proprietates ad quos fundos pertinere debeant, discutiantur. Nam & formæ antiquæ declarant ita esse. Respicendum erit & illud, sicut dixi superiùs, quemadmodum solemus videre quibusdam regionibus particulas in mediis aliorum agris: hoc argumentum prudentiæ est, quod professionis. Videndum quoque quoniam est & pascuorum proprietas pertinens ad fundos, sed in commune: propter quod ea compascua multis locis communia appellantur. In quibusdam provinciis pro indivisa hæc ferè pascua certis personis data sunt depascenda. Sed in communi, quæ multi per potentiam invaserunt, & colunt, de eorum proprietate jus ordinarium solet moveri, atque interventu *b* mensurarum demonstratur, ut sit assignatus ager. Nam per emptiones vel hæreditates

T 5

hujus

VI, De proprietate. *b* mensuram.

hujus generis controversiæ fiunt. Quædam loca feruntur ad personas publicas attingere: nam personæ publicæ etiam coloniæ appellantur, quæ habent assignata in alienis finibus quædam loca, quæ solemus præfecturas appellare. Harum præfecturarum proprietates manifestè ad colonos pertinent, non ad eos quorum fines sunt diminuti. Solent & privilegia quædam habere beneficia Principum, quod longè & remotis locis saltus quosdam redditus causa acceperunt: quæ proprietas ad eos quibus data est, indubitatè pertinet. Sunt & aliæ proprietates, quæ municipiis à Principibus sunt concessa.

a De possessione fit controversia, quoties de totius fundi statu per interdictum, hoc est, jure ordinario litigatur. Hoc non est disciplinæ nostræ judicium, sed apud Præsidem provinciæ agitur: & ex lege restituitur possessio cui poterit attingere. In his secundum locum habet disciplina nostra, sicut lex ait, nisi de possessionis statu quæstio fuerit terminata, non licet mensori præire ad loca.

b De alluvione observatio est. Si hæc in occupatoriis agitur agris, quicquid vis aquæ abstulerit, repetitionem nemo habet. Quæ res necessitatem ripæ muniendæ injungit: ita tamen, ut sine alterius damno quicquam fiat. Si verò in divisâ & assignatâ regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adscriptus est. Circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens, & aliquando tam violentum decurrit, ut alveum mutet, & multorum latè agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, sæpe etiam insulas *c* efficiat, Cassius Longinus vir prudentissimus juris auctor hoc statuit: Ut quicquid aqua lambendo abstulerit, id possessor amittat: quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet: Si verò majore vi decurrens alveum mutasset, suum quisque modum agnosceret; quia non possessoris negligentia, sed

tempe-
a VII, De possessione. *b* VIII, De alluvione. *c* Ita legendum.
 Vulgò est: *efficit. At Cassius, &c.*

tempestatu violentiâ abreptum apparet: Si verò insulam fecisset, à cuius agro fecisset, id possideret, ac si ex communi quisque suum reciperet. Scio enim quibusdam regionibus cùm assignarentur agri, adscriptum a aliquod per centurias flumini. Hoc autem providit auctor dividendorum agrorum, ut quoties tempestas fluvium concitasset, non per regionem excedens alveum vagaretur, sed sine injuriâ cujusquam deflueret. Hos tamen agros, id est, hunc omnem modum qui flumini adscriptus est, R. P. quibusdam vendidit. Hæ quæstiones maxime in Galliâ totâ moventur, quæ multis contexta fluminibus immodicas Alpium nives in mare transmittit, & subitarum regelationum repentinas inundationes patitur. Aliquibus locis impetraverunt possessores à Præside provinciæ, ut aliquam latitudinem flumini daret. Nam & in Italiâ Pisaurum flumini latitudo est assignata eatenus quousque alluebat.

^b De jure territorii controversia est, cùm quidam privatorum aut pomerium ejus urbis privatis operibus inverecundè vult pervadere; aut arare de locis publicis, hoc est, ad ipsam urbem pertinentibus, quidam privatorum usurpare tentaverit. Pomerium autem urbis est, quod ante muros spacia sub certâ mensurâ dimissum est. Sed & aliquibus urbibus & intra muros simili modo est statutum, propter custodiam fundamentorum: quod à privatis operibus obtineri non oportebit. Hic locus qui à publico nullo jure poterit amoveri. Habet autem conditiones duas: Unam urbani soli, alteram agrestis. Urbani soli, quod in tutelâ rei urbanæ assignatum est: agrestis, quod publicis operibus datum est aut destinatum. In tutelâ rei urbanæ assignatæ sunt sylvæ, de quibus ligna in reparationem publicorum mœnium traherentur. Hoc genus agri tutelatum dicitur. Nam aliquarum urbium maxima pars finium coloniæ est adtributa. Coloniæ sunt, quæ ex eo nomine accipiuntur, quod Romani in eisdem civitatibus colonos miserunt. Illarum

ergo

^a Aliquid. ^b IX, De jure territorii.

ergo urbium maxima finium pars data est coloniis, quæ in remotiora loca, & longè à mari positæ videbantur: ut numerus civium quem multiplicare Divus Augustus conabatur, haberet spatia in quæ subsistere potuisset. Nam & in Piceno fertur inter montium Præcutianorum quandam partem oppidi Asculanorum sine circumdari. Sed hoc conciliabulum fuisse, & postea fertur in municipii jus relatum. Nam omnia antiqua municipia habent suum privilegium, ut Tudertini, qui apud Principes egerunt, ut Fanestres incolæ, si essent alienigenæ qui intra territorium incolerent, honoribus fungi in coloniâ non deberent: sed Fanestres hoc postea impetraverunt, ut eis liceret fungi honoribus territorii. Æquè juris controversia agitur, quoties propter exigenda tributa de possessione litigatur: cum dicat una pars in sui eam sine territorii constitutam: & altera è contrario similiter quæret. Hæc autem controversia territorialibus est finienda terminis. Nam invenimus sæpe in publicis instrumentis significanter inscripta territoria: ita ut ex collegio qui appellatur, ille ad flumen illud, & super flumen illud, ad rivum illum, aut viam illam, & per viam illam, ad infima montis illius, qui locus appellatur ille, & inde per jugum montis illius, in summo, & per summum montis, per divergia aquæ, ad locum qui appellatur ille, & inde deorsum versùs ad locum illum, & inde ad compitum illius, & inde per monumentum illius ad locum illum, unde primùm cœpit scriptura esse. Sæpe enim quorundam aut monumenta, aut fossæ, aut quorundam sacellorum, aut fontium, unde rivi fluminaque incipiunt, observantur fines territoriorum. Si autem rationem appellationis hujus tractemus: Territorium est quicquid hostis terrendi causa constitutum est.

b De jure subsecivorum subinde quæstiones moventur. Subseciva autem ea dicuntur quæ assignari non potuerunt, id est, cum sit ager centuriatus in loca culta divisus, quæ
a Alijs qui appellatur, ille ad flumen illud, & sic infra. *b* X, De subsecivis.

in centurias erant, cum centuria expleri non potuit, subsecivum appellant. Hæc aliquando auctor divisionis aut sibi reservavit, aut aliquibus concessit, aut R. P. aut privatis personis. Quæ subseciva quidam vendiderunt, quidam vectigalibus certo tempore locant. Inspectis igitur perscrutatisque omnibus conditionibus, inveniri poterit quid sequi debeamus. Nam Domitianus per totam Italiam subseciva possidentibus donavit: edictoquoque hoc universis notum fecit. Leges itaque semper curiosè legendæ interpretandæque erunt.

^a De locis publicis sive populi Romani, sive coloniarum municipiorumve controversia est, quoties ea loca quæ neque assignata, neque vendita fuerint, ab aliis obtinebuntur, ut subseciva concessa. Multis enim locis comperimus loca publica reperiri, ut ex proximo in Sabinis in monte Mutelâ, qui nunc à privatis ^b operibus obtinetur. Nam & regione Reatinâ itidem sunt loca R. P. Loca autem quæ sint publica videamus. Sunt sylvæ, de quibus lignorum copia in lavacra publica ministranda cæduntur. Sunt & loca publica, quæ in pascuis sunt relicta quibuscunque ad urbem venientibus peregrinis. Sunt in suburbanis loca publica, inopum destinata funeribus, quæ loca culinas appellant. Sunt & loca noxiorum pœnis destinata. Ex his locis, cum sint suburbana, sine ullâ religionis reverentiâ, solent privati aliquid usurpare, atque hortis suis applicare. Sunt autem loca publica coloniarum, ubi priùs fuere conciliabula, & postea sunt in municipii jus relata. Sunt & alia loca publica, quæ præfecturæ appellantur. Nam & pomeria urbium, de quibus jam superius suo loco disputavimus, publica loca esse noscuntur. Multis modis loca publica dici possunt: sed dum diversis conditionibus constringuntur, non possunt nisi sua suis locis incidere. Nam & ubi vis aquæ alvei Tiberis populi Romani tantummodo insulam fecit; hunc alveum suis circumdatæ terminis, quæ casalia non utuntur.

De locis relictis & extraclufis controversia est in agris signatis. Relicta autem ea loca sunt, quæ sive iniquitate locorum assignari nequiverunt, sive ex voluntate Conditoris; hoc est, mensuris, relicta limites minimè acceperunt. Dicuntur & ea relicta loca quæ vis aquæ obtinuit. Hæc loca & insoluta vocantur, & juris subsecivorum, esse noscuntur. Extraclufa loca sunt æque juris subsecivorum, quæ ultra limites, & ultra finitimam lineam erunt: finitima autem linea, aut mensuralis est, aut aliqua observatione, aut terminorum ordine servatur. Ergo fines coloniarum inclusi sunt montibus. Propterea hæc loca, quod assignata non sint, relicta appellantur & extraclufa: quod extra limitum ordinationes sint, & tamen sine claudantur. Hæc plerumque proximi possessores invadunt, & opportunitate loci *b* irritati agrum obtinent, cum his controversiæ à rebus publicis solent moveri.

De locis sacris & religiosis controversiæ plurimæ jure ordinario finiuntur. Si enim loca sacra ædificabantur, quam maximè apud antiquos in confinio constituebantur, ubi trium vel quatuor possessionum terminatio conveniret: & unus quis possessor donabat certum modum sacro illi ex agro suo; & quantum donasset scripto *e* faciebat, ut per diem solemnitatis eorum privatorum agri, nullam molestiam inculcantis populi sustinerent: sed & si quid spatiosius cederetur, sacerdotibus templi illius proficiebat. In Italiâ autem multi, crescente religione sacratissimâ Christianâ, lucos profanos sive templorum loca occupaverunt, & serunt. Sed hoc ideo existimavi dicendum, ut magisterium suam si vult mensor ostendere, modum concessum fano illi demonstraret. Locorum autem religiosorum similis est conditio. Et his nanque secundum cautionem modus restituebatur antiquitus. Nam sanctum est plerumque, ut incorruptum, &

XII, De locis relictis, & extraclufis. *b* irritati. *c* XIII, De locis sacris & religiosis. *d* unusquisque. *e* faciebat. *IX*

à fanciendo sanctum dicitur : religiosum à religando mentes, ne malè agant homines. Sacrum autem propriè dei est : religiosum enim vel à relinquendo : profanum autem quod dum sanctum fuisse, postea in usu hominum factum, hoc est extra sanum, extra sanctuarium profanum dictum est. Mœsileia verò habent juris sui horrorem modum circumjacentem, vel præscriptum agri finem. Nam lucos frequenter in trisinio & quadrifinio invenimus, sicut in suburbanis & circa publica itinera constitutum esse perspicimus.

a De aquæ pluvie transitu controversia est, in quâ si collectus pluvialis aquæ transversum secans finem alterius fundi influit, si aqua ex pluvia collecta rivum fecerit, per longinquitatem temporum, & ut solet *b* videri, ripam ex utraque parte mediam secans exerit : & hoc intra fines alterius, dumque rivus ille limite includitur, possessor vicini agri calumniosè sibi velit fines ad rivum usque defendere, non mediocris exinde controversiæ genus exoritur : sed hoc mensuris est peritiâ finiendum.

c De itineribus controversia est, quæ in arcifiniis agris jure ordinario finitur : in assignatis, mensurarum ratione. Sed multi limites exigente ratione per devia & confragosa loca eunt, quâ iter fieri non potest : & sunt in usu agrorum in eis locis, ubi proximus possessor est, cujus fortè sylva limitem detinet, & transitum inverecundè denegat, cum itineri limitem, aut locum limiti debeat. Nam plerunque via dum cum limite currit, etiam si vicinalis est, aut lignaria, aut privata, finem præstat.

d Regam mante verò via vel limite dum à se utrique discesserint desit via finem præstare, erit controversia, sed inspectio artificis eam finiet. Satis ut puto dilucidè genera controversiarum, vel

a XIV, De aquâ pluvie arcendâ. *b* fieri. *c* XV, De itineribus. *d* Ita membranz. Sichardi editio, Regum ante via v. l. Quomodo legendum N. L.

primum agrī qualitatem exposui: nam & simplicius enarrare conditiones earum existimavi, quo facilius ad intellectum pervenirent. Nunc quemadmodum singula pertractari debeant persequendum est, vel quot sint status eorum, id est, injectivus, expositivus, subjectivus, recuperativus, assumptivus, initialis, materialis, effectivus. Sunt enim octo. Ex his omne genus controversiarum exoritur. I, Injectivus ergo status est generalis; nam sive de possessione, sive de fine controversia nascatur, per hoc repetitio justa injustaque injicitur. II, Expositivus est status controversiæ, quoties finitimorum argumentorum caret demonstratione, & partium magis, exigit narrationem, per quam exponendum sit, quo sint genere terminandæ, aut persuadendum judici etiam si loci natura finitimam exhibeant similitudinem. III, Subjectivus status est controversiæ, cum relinquitur status generalis, & alio quolibet statu controversia defenditur. IV, Recuperativus est status, quoties non à trifinio, aut quadrifinio; sed ex quolibet alio finis loco incipientis termini recturam dirigit, & per incessum definitionis loca quadam alteri fundo acquirit, aut solum auferet, & ejus loco redditur. V, Assumptivus primæ controversiæ status, qui est de positione terminorum, in rigorem aut in finem transcendit. VI, Initialis controversiæ status de rigore pertinet ad materiam, transcendit in controversiam, quæ est loco tertio; de fine status materialis non conditionem mutat, neque materiam efficit. VII, Materialis status est, ex quo omnes controversiæ incipiunt de loco duntaxat. Nam transcendentiam non habet de hoc effectivus, sed dum consummatus fuerit nascitur. VIII, Effectivus est, cum de loco litigatur, & idoneas partes ad litigium advocaciones instituunt. Respicio etenim quantum sit quod mensuris providentiæ injungatur. Sed nec minus advocatis, quorum ars licet diversa sit, prudentiam tamen & simplicitatem eandem habere debent & qui judicaturi sint & qui advocaciones sunt

præstaturi. In judicando autem mensor bonus vir & justus agere debet, nullâ ambitione aut fordibus moveri, ^a servare opinionem, & arte & moribus omnis illi artificii veritas custodienda est, exclusis illis similitudinibus quæ falsa pro veris subjiciuntur: quidam enim per imperitiam, quidam per ^a imprudentiam peccant. Totum autem hoc judicandi officium, hominem bonum, justum, sobrium, castum, modestum, & artificem egregium exigit. Hoc autem possessores æquo animo ferre non possunt. Nam cum his veritas exposita fuerit, adversus sinceritatem artis facere cogunt. Multa sunt enim in professione quæ generaliter pro veris offerantur: multa quæ specialiter: quædam quæ argumentaliter: quædam conjecturaliter etiam mentiri artifices coguntur.

^a Servare opinionem & arte & moribus omnis & illi. Sichardus. b imprudentiam Idem.

F I N I S.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several lines and is significantly faded.

F I N I S

